

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“
МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ
СОВЕТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

ПОГЛЕДИ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во чест на:
75 години современа македонска азбука
75 години современ македонски правопис

СКОПЈЕ 2020

За издавачот:

проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Издавачки совет:

акад. Љупчо Коцарев, претседател на МАНУ

проф. д-р Људмил Спасов, претседател на Советот за македонски јазик

проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директор на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“

проф. д-р Анета Дучевска, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

Одговорен уредник:

проф. д-р Снежана Велковска

Редакциски одбор:

проф. д-р Снежана Велковска

проф. д-р Елена Јованова-Грујовска

проф. д-р Снежана Веновска-Антевска

проф. д-р Људмил Спасов

проф. д-р Димитар Пандев

доп. член Марјан Марковиќ

акад. Виктор Фридман (САД)

акад. Златко Крамариќ (Хрватска)

акад. Ала Шешкен (Русија)

проф. д-р Даринка Гортан-Премк (Србија)

проф. д-р Кристина Крамер (Канада)

проф. д-р Макеј Кавка (Полска)

проф. д-р Петер Рау (Германија)

проф. д-р Бранко Тошовиќ (Австрија)

проф. д-р Иво Прањковиќ (Хрватска)

Јазична редакција:

проф. д-р Елизабета Бандиловска

Техничко уредување:

Александар Штерјев

м-р Марија Антевска

СОДРЖИНА

Воведна статија

Људмил Спасов, Елена Јованова-Грујовска За македонскиот јазик, идентитет, историја и култура (писмо до слободномислечките луѓе од Бугарија)	3
---	---

I. Општи и теориски теми

Зузана Тополињска Значењето на македонскиот јазик за славистичката лингвистика, како и пошироко за лингвистичката наука	21
Victor A. Friedman Bai Ganyo in the Academy: bulgarian ideological dementia	25
Christina E. Kramer Bulgaria succumbs to an old virus in the time of covid-19	37
Maciej Kawka Język macedoński w dobie badań nad dyskursem.....	45
Марјан Марковиќ Македонскиот јазик – комплексен адаптивен систем	59
Емилија Црвенковска Проучувањата на македонскиот јазик во светската лингвистика	91

II. Граматички теми

Витомир Митевски За македонската философска терминологија.....	103
Irena Sawicka Miejsce fonetyki macedońskiej w słowiańskim świecie językowym	115
Елена Верижникова Уникатноста на македонскиот темпорален систем меѓу словенските јазици	129
Снежана Велковска Лексиката во македонскиот јазик од историски аспект (архаизми, историзми и неологизми).....	143
Максим Каранфиловски За некои значења на негираниот императив во македонскиот јазик и во другите словенски јазици	159
Снежана Веновска-Антевска Прагматско-когнитивниот аспект на лексичкосемантичките карактеристики за изразување на модалноста во македонскиот јазик	167

Славица Велева	
Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик	175
Лидија Аризанковска, Македонка Додевска	
Сложените именки со суфиксот -ник во Обратниот речник на македонскиот јазик и нивната употреба во македонскиот стандарден јазик	183
Катица Топлиска-Евроска	
Народните називи на растителната лексика во Толковниот речник на македонскиот јазик.....	193
Елена Петроска	
<i>Грамаџикаџиџа</i> на Блаже Конески, македонскиот јазик и современите лингвистички проучувања на евиденцијалноста	199
Лидија Тантуровска	
За објектите и нивното удвојување во македонскиот јазик	207
Лилјана Митковска	
Дативот во копулативните реченици: искажување состојби и ставови	217
Елени Бужаровска	
За употребата на глаголскиот прилог во академскиот и во новинарскиот стил: нестандартно функционално проширување.....	231
Симон Саздов	
За македонските предлози	245
Станислава-Саша Тофоска	
Функцијата на префиксите во определувањето на глаголскиот вид во македонскиот јазик.....	259
Бобан Карапејовски	
За некои особености на заменските клитики во македонскиот јазик....	281
Бојан Петревски	
За еден кондензиран начин на изразување на причината во македонскиот јазик.....	301
Силвана Симоска	
За навек: поимот <i>либе</i> во македонското народно творештво	319
Марија Леонтиќ	
Турските елементи во македонскиот јазик како јазична и културна нишка меѓу турскиот и македонскиот јазик	337
Христина Андоновска	
За некои тенденции во создавањето на евронимите во македонскиот јазик.....	357
Шинаси Дербеј	
Квантитативни одлики на зборовниот фонд на македонскиот литературен јазик	367

Издавач:
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директор

Печати:
Датапонс, Скопје

Тираж:
150 примероци

Изданието финансиски е поддржано од:
АЛКАЛОИД АД Скопје
АУТОМОТИВ ГРУП Скопје

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.163.3(082)

ПОГЛЕДИ за македонскиот јазик : зборник на трудови / [одговорен уредник Снежана Велковска ... и др.]. - Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", 2020. - [600] стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-068-2

а) Македонски јазик -- Зборници

COBISS.MK-ID 51438341

Марија ЛЕОНТИЌ

ТУРСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ЈАЗИЧНА И КУЛТУРНА НИШКА МЕЃУ ТУРСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. Вовед

Во текот на својот историски развој македонскиот народ доаѓал во допир со разни освојувачи, цивилизации, народи и култури. Македонија во текот на својот историски развој се наоѓала под административни управи на Римската Империја, Византија, бугарската држава, српската држава и на Османлиската Империја, а македонскиот јазик претрпел влијание на службените јазици на административните управи. Но исто така, македонскиот јазик примил елементи и од јазиците на балканскиот јазичен сојуз, при директен или индиректен допир со нив.

Најдолга административна власт на територијата на Македонија е административната управа на Османлиската Империја која траела 541 год. (1371 – 1912) и која оставила длабоки траги во сите сфери на животот.

Основач на Османлиската Империја е Осман, син на Ертогрул-бег кој својот беглег (кнежевство) го осамостоил со отцепување од распаднатиот селџучки султанат. Наследниците на Осман благодарение на своите воени вештини, Османлиската Империја ја прошириле и на Балканскиот Полуостров. Во временски период од пет века влијанието на Османлиите се чувствувало на административен, воен, политички, економски, верски, културен и јазичен план.

Државниот јазик на Османлиската Империја, турскиот јазик, иако по својата структура е аглутинативен јазик и спаѓа во алтајската група јазици и е сосем различен од македонскиот, кој по својата структура е флективен и спаѓа во индоевропската група јазици, оставил едно од најинтензивните влијанија врз македонскиот јазик.

Најголеми фактори за влијанието на турскиот јазик врз македонскиот јазик се турската администрација, чаршијата преку трговијата и занаетчиството, која во најголем дел била во рацете на Турците, исламизацијата, колонизацијата на турското население од Анадолија на територијата на Македонија, работењето и школувањето на Македонците во Турција, доброволното или јаничарското служење во турската војска, мешаните бракови и неминовниот контакт на турското и на македонското население во секојдневниот живот. Сите овие фактори создале поволни услови за меѓујазични контакти и за развивање активен и пасивен билингвизам, односно кај голем дел од македонското население турскиот јазик бил употребуван како втор јазик за да се одржи комуникацијата.

Периодот на 16 век во кој се забележува иновација со внесување елементи на македонскиот народен јазик во преводите на црковната литература од грчки јазик, се поклопува со периодот на поинтензивно навлегување на турските елементи во македонските народни говори. Турските елементи во текот на следните неколку векови си го утврдуваат своето место, а во почетокот

на 19 век турските елементи во македонските народни говори ја достигнуваат својата кулминација.

Токму затоа влијанието на турскиот јазик врз македонскиот јазик може да се следи главно од 16 век, кога во преводите се внесуваат елементи од македонските народни говори, до 19 век, кога се јавуваат првите пишани текстови на македонски народен јазик, и од пред Втората светска војна, кога свесно се работи и се бори за стандардизација на македонскиот јазик, до денес, во услови на успешно спроведена стандардизација на нормираниот македонски јазик.

Во текот на петвековното влијание на турскиот јазик врз македонскиот јазик, забележани се поголеми или помали влијанија, пред сè, во областа на фонетиката, морфологијата и лексикологијата кои оставиле разновидни елементи во македонскиот јазик.

2. Влијанието на турскиот јазик врз фонетскиот систем на македонскиот јазик

Во процесот на восприемање на зборовите од еден јазик во друг доаѓа до фонолошка адаптација за јазикот примач зборот од јазикот давач да го чувствува како свој. Всушност, на тој начин јазикот примач новиот збор од јазикот давач го вклопува и го хармонизира во својата јазична структура и свест.

Таква е состојбата со меѓусебното влијание на турскиот јазик, како давач, и на македонскиот јазик, како примач. Сите нови турски зборови коишто навлегувале и си го утврдувале своето место, од страна на македонскиот народ доживувале фонетска адаптација.

Честопати јазикот давач умее пресудно да влијае врз фонетската структура на определен јазик. Турскиот јазик влијаел врз фонетската структура на македонскиот јазик што се реализирало во пошироки или во локални рамки. Турското влијание врз фонетскиот систем на македонскиот јазик е најголемо во поглед на:

- одржување и утврдување фонеме во фаза на исчезнување (/x/, /л'/, /ǎ/);
- палатализација на определени фонеме (/к/, /г/, /л/);
- внесување нови фонеме (/џ/, /ф/).

За подобро сфаќање на влијанието на турскиот јазик врз фонетскиот систем на македонскиот јазик, при разгледувањето на состојбата во новиот период, по потреба, ќе се повикуваме и на стариот период. За условна граница меѓу стариот и новиот период, кои меѓу себе имаат преодна фаза, се смета 15 век.

2.1. Одржување и утврдување фонеме во фаза на исчезнување (/x/, /л'/, /ǎ/): Во текот на 16 век голем дел од македонските говори полека почнале да ја губат фонемата /x/. А токму во овој период турските заемки почнале да навлегуваат во поголем број и полека да си го утврдуваат своето место во македонскиот јазик. Благодарение на тоа што оваа фонема не била сосема

изгубена и заменета со некоја нова форма, а македонскиот јазик интензивно дошол во контакт со турскиот, кој имал многу зборови што ја содржат оваа фонема /h/, овој процес по природен пат бил запрен. Македонските говорители слушајќи ги, а во голем дел и присвојувајќи ги зборовите: *алах* < Allah; *махале* < mahalle; *хаџи* < hacı; *хан* < han; *харман* < harman; *харч* < harç; *хат* < hat; *хич* < hiç; *чохаџија* < çuhacı; *хикимџија* < hekim; *харачџија* < haraççı; *харамилук* < haramilik; *харемлак* < haremlik; *хаирсџ* < hayırsız; *хазарлџ* < hazırlık, добивале поддршка во своите говори да не ја изгубат фонемата /x/. Оваа појава мошне сликовито ја опишува Блаже Конески: „...За чувањето на /x/ во градскиот охридски говор несомнено придонесло и тоа што /x/ започнало да се сфаќа како одлика на попрефинетиот изговор, бидејќи се среќавало во јазиците со престиж (турски, грчки), кои им биле познати на повеќе претставници на градската средина во 19 век во Охрид...“¹ Ако се земе предвид дека во македонскиот јазик има околу илјада лексички заемки од грчко потекло, а над три илјади лексички заемки од турско потекло, може да се заклучи дека турскиот јазик бил пресуден за задржување на фонемата /x/ во македонскиот јазик.

На овој начин надворешнојазичниот, културно-историски фактор станува посилен од јазичниот фактор што довел до губење на фонемата /x/ и успеал да ја задржи и да ја утврди во фонолошкиот систем на современиот македонски јазик со бројна примена во зборови од словенско и од странско потекло.

Во стариот период македонскиот јазик имал меко /л’/ кое во историскиот развој преминало во полумекко /л/, а при крајот на 14 век во централните говори, во прилепскиот и во велешкиот говор, наполно затврднало. Но интензивното навлегување на турцизмите со меко /л/ (l) во македонскиот јазик (пр. леблебија < leblebi, леѓен < leğen, лезет < lezzet), извршило пресудно влијание за задржување на полумекото /л’/, кое веројатно во фонетскиот процес ќе затврднело, а во централните говори, во кои овој процес бил конечно завршен, присуството на полумекото /л/ е застапено во заемки најмногу од турскиот јазик.

Во стариот период, кога Словените се преселиле на Балканот, еровите постоеле во фонетскиот систем. Но при крајот на 10 и почетокот на 11 век во западните македонски дијалекти еровите се изговарале неинтензивно и се загубиле, а во источните дијалекти еровите биле интензивни и конечно преминале во вокалите /o/, /a/, /e/. Но паралелно со овие фонетски појави се појавуваат секундарните ерови за да не се создадат консонантски групи тешки за изговор, но во ретки случаи во некои дијалекти од 12 и 13 век еровите не се загубиле. Реално би било да се очекува во подолг временски период и секундарните ерови да исчезнат. Но македонските дијалекти набргу доаѓаат во директен контакт со турскиот јазик што во себе содржи голем број зборови со шва-вокал /ɪ/. Во источните говори овој темен вокал или шва-вокал редовно

¹ Блаже Конески, *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје, Култура 2001, 93.

почнал да се изговара во турцизмите како *ка̀на* < *kına*; *ка̀смет* < *kismet*; *са̀клет* < *siklet*; *пишманла̀к* < *rişmanlık*; *сакатла̀к* < *sakatlık*; *са̀калма* < *sıkılma*; *колајла̀к* < *kolaylık* и слично, а во западните а-говори овој шва-вокал во текот на адаптацијата преминал во вокалот /a/: *кана*, *касмет*, *саклет*, *пишманлак*, *сакатлак*, *сакалма*, *колајлак* и сл. Денес шва-вокалот во турцизмите во македонскиот јазик се прикажува со вокалот /a/ бидејќи за основа на современиот македонски јазик се земени западните а-говори. Но овој вокал и денес е присутен во источните говори. Токму турската фонема /ɪ/ во турските заемки придонела темниот вокал да не исчезне од некои народни говори во Македонија.

2.2. Палатализација на определени фонемите (/к/, /г/, /л/): Во стариот период прасловенските фонетски групи *tj* (*kt*), *dj* полака почнале да се заменуваат со фонетските групи /шт/, /жд/ и со фонемите /ќ/, /ѓ/. Замените со /ќ/, /ѓ/ надвладаале бидејќи овие фонемии нашле поддршка од грчките лексички заемки кои содржеле меко /к/ и /г/ какви што се *керамида*, *ангел*, *калуѓер* и од лексемите навлезени од север преку српските говори како што се *свеќа*, *куќа*, *меѓа*, *ноќ* и слично.

Во новиот период навлегувањето во македонскиот јазик на голем број турцизми што ги содржат меките фонемии /к/ и /г/ и задржувањето на нивниот мек изговор при адаптацијата во македонскиот јазик, придонело употребата на консонантите /ќ/ /ѓ/ во македонскиот јазик да се зголеми, а воедно и да се зацврсти позицијата на овие фонемии во македонскиот консонантски систем.

Македонскиот говорител честопати бил соочен пред вокалите /e/, /i/, /â/, /ö/, /ü/ меките турски консонанти /k/, /g/, /l/ во македонскиот јазик да ги пренесе на следниов начин: *kel* > *ќелав*; *kibrit* > *ќибрит*; *kâr* > *ќар*; *kör* > *ќор*; *küp* > *ќун*; *gevrek* > *ѓеврек*; *gizli* > *ѓизли*; *gâvur* > *ѓаур*; *gön* > *ѓон*; *gül* > *ѓул*; *güzel* > *ѓузел*; *dilber* > *диљбер*; *ilâç* > *иљач*; *bölme* > *бољме*; *bülbül* > *биљбил* и др.

2.3. Внесување нови фонемии (/ц/, /ф/): Влијанието на турскиот јазик не само што е големо во поглед на одржувањето и палатализацијата на определени фонемии во македонскиот јазичен систем туку е големо и во поглед на внесување нови фонемии.

Во стариот период фонемата /ч/ немала свој звучен парник. Гласот /ц/, пред да се оформи како посебна фонема, се јавувал при едначење по звучност, во состав на консонантската група *жц* и при замена на /ц/ со /ж/ во почетните консонантски групи.

Во новиот период навлегувањето на турцизмите што ја содржат фонемата /ц/ како што се: *фицан* < *fincan*; *оцак* < *osak*; *цамџа* < *camî*; *цџеб* < *ser*; *цамбаз* < *cambaz*; *цамлиџа* < *camlı*; *цумбушлиџа* < *cümbüşlü* овозможувало фонемата /ц/ да се осамостои во посебна фонема. Посебно суфиксот -ци/-ција (-Cİ), што се покажал посебно продуктивен во зборообразувањето, обезбедил независна позиција на фонемата /ц/. Пр. *бозациџа* < *bozacı*; *бојациџа* < *boyacı*; *гајдаџиџа* < *gaydacı*; *кавалџиџа* < *kavalcı*; *дуќаниџа* < *dükkançı*; *кираџиџа* < *kiracı*; *кафеџиџа* < *kahveci* и др.

Во стариот период, фонемата /ф/ којашто не е карактеристична за прасловенскиот јазик, се примила преку грчките заемки. Во народниот јазик, бидејќи фонемата /ф/ тешко се изговарала, се адаптирала прво со /п/, а подоцна се заменува со фонемата /в/.

Оваа ситуација се надминала во новиот период со примањето на ред турцизми со фонемата /ф/ како што се: *филџан* < *fincan*; *фидан* < *fidan*; *филиз* < *filiz*; *фајдалија* < *faýdalı*; *фодулак* < *fodulluk*; *фукаралак* < *fukaralık*; *фурнаџија* < *fırın*; *фустанлак* < *fistanlık*, кои влијаеле врз утврдувањето и редовната употреба на оваа фонема.

Присуството на фонемата /ф/ во зборови од грчко и од турско потекло, кои биле престижни јазици, се сметало за специфичност на префинетиот говор на вишиот општествен слој, и придонело тие редовно да се користат и да се утврдат во македонскиот јазик.

3. Влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик

Општопознато е дека јазиците во контакт најбрзо ги примаат и најдолго ги чуваат лексичките заемки, а дека најтешко ги примаат и најбргу ги губат морфолошките заемки во својот јазичен систем. Ова губење, пред сè, е изразено ако јазиците во контакт типолошки припаѓаат на различни групи, како што турскиот спаѓа во јазици од аглутинативен тип и спаѓа во алтајската група јазици, а македонскиот е јазик од флексивен тип и спаѓа во индоевропската група јазици.

Оваа закономерност се потврдува и при проучувањето на влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик. Токму поради ова од лингвистички аспект мошне се интересни турските морфолошки заемки кои успеале да ја надминат бариерата што ја создава различната морфолошка структура на обата јазика и да се одржат и во современиот македонски јазик. Влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик се случува во период на отсуство на нормиран македонски јазик. Тоа значи дека влијанието на турскиот јазик се случува спонтано и стихийно во период кога и другите јазици се борат да бидат доминантно присутни во македонската јазична средина и кога, под влијание на другите азбуки, кирилицата се бори за свој опстанок.

Со текот на историскиот развој на македонскиот јазик, разновидните турски морфолошки заемки исчезнале или пак си го утврдиле своето место. Најбргу исчезнале морфолошките заемки коишто имаат формообразувачка функција за изразување разни категории (*çekim ekleri*), а најдолго се задржале најприфатените морфолошки заемки коишто имаат зборообразувачка функција (*uyum ekleri*).

Влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик се гледа особено во следниве области:

- внесување нови суфикси;

- внесување неменливи и интензивирани придавки;
- диференцирање на минато определено време.

3.1. Внесување нови суфикси

Во текот на петвековниот контакт со македонскиот јазик, заедно со турските лексички заемки, несвесно се примиле и разновидни турски морфолошки елементи, пред сè, суфикси коишто имаат формообразувачка функција (*çekim ekleri*) и служат за изразување различни форми и суфикси кои имаат зборообразувачка моќ (*uyarım ekleri*).

Од турските суфикси кои служат за изразување различни форми, во македонскиот јазик навлегле: множинскиот суфикс -лар, -лер (-lar, -ler) и присвојните суфикси -(s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)ü и -(i)m, -(i)m, -(u)m, -(ü)m).

Турската множинска наставка -лар, -лер (-lar, -ler) се присвојувала заедно со лексичката заемка и затоа се сметала за еднинска. Кога сакал да употреби множина, на овие лексички заемки во множина, што во македонскиот јазик добиле третман на еднина, македонскиот говорител додавал македонски наставки за множина. Пр. *бег + лер + и*, *паша + лар + и* и сл. Во ваквите примери имаме последователно редување на турските и на македонските суфикси заедно. Во ретки случаи лексичката заемка со множинската наставка -lar, -ler добивала третман и се сфаќала како множинска.

Токму поради овие причини оваа морфолошка заемка со текот на времето исчезнала, а денес во нормираниот стандарден македонски јазик не постојат вакви турски заемки со турски наставки за множина кои би овозможиле тупање на множиските наставки. Причината мошне убаво ја објаснува Оливера Јашар-Настева: „Несфаќањето на -lar, -ler како множински наставки секако придонело тие да не се одделуваат, а понатаму евентуално и да се употребуваат како наставки во македонскиот јазик“.² Ова влијание во минатото останало ограничено.

Турската присвојна наставка -(s)ı, -(s)i, -(s)u, -(s)ü; -(i)m, -(i)m, -(u)m, -(ü)m исто така се присвојувала заедно со лексичката заемка, а во голем број примери во народната литература се употребувале како извици. Пр. *џанам < canım*: душо моја; *достум < dostum*: пријателе мој; *кузум < kuzum*: јагне мое и др.

Исто така, несфаќањето на оваа наставка како присвојна не дозволило одделување и нејзино осамостојување во морфолошкиот систем на македонскиот јазик. Денес во стандардниот македонски јазик во рамките на турските заемки не се присутни овие присвојни суфикси.

Во македонскиот јазик се навлезени голем број турцизми образувани со разновидни зборообразувачки суфикси, но меѓу нив најдоминантни се турските суфикси -ци/-чи (-cı, -cı, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü), -ли (-lı, -lı, -lu, -lü) и -лак (-lık,

² Оливера Јашар-Настева, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје, Институт за македонски јазик 2001, 215.

-lik, -luk, -lük) кои овозможуваат економичност во говорот. Во речниците на македонскиот јазик се внесени следниве турцизми со суфиксот -ци/-чи: *абаџија* < abacı; *абериџија* < haberci; *авџија* < avcı; *азарџија* < hazırcı; *алваџија* < helvacı; *амамџија* < hamamcı; *анџија* < hancı; *арабаџија* < arabacı; *ашџија*, *акџија* < aşçı; *бавчанџија* < bahçeci; *бадиџија* < bedavacı; *бакарџија* < bakırcı; *балтаџија* < baltacı; *бардакџија* < bardakçı; *барутџија* < barutçu; *басмаџија* < basmacı; *батакџија* < bataklı; *бекџија* < bekçi; *бичакџија* < bıçakçı; *бичкиџија* < bıçkıcı; *бозаџија* < bozacı; *бозгунџија* < bozguncu; *бојаџија* < boyacı; *бонбонџија* < bonboncu; *бостанџија* < bostancı; *бурекџија* < börekçi; *газозаџија* < gazozcu; *гајдаџија* < gaudacı; *гемџија* < gemici; *гурбетџија* < gurbetçi; *далаверџија* < dalavereci; *дервенџија* < derbentçi; *дерменџија* < değirmenci; *доганџија* < doğancı; *дограмаџија* < doğramacı; *дуварџија* < duvarcı; *дуџменџија* < dümenci; *дукаџија* < dükkancı; *ѓеврекџија* < gevrekçi; *ѓумрукџија* < gümrükçü; *ѓурултаџија* < gürlütücü; *елџија* < elçi; *емивџија* < yemişçi; *есапџија* < hesapçı; *ескиџија* < eskici; *занаџија* < zanaatçı; *зарзаватџија* < zerzevatçı; *зурлаџија* < zurnacı; *илџија* < hileci; *инаџија* < inatçı; *ишџија* < işçi; *јабанџија* < yabancı; *јазаџија* < yazıcı; *јаланџија* < yalancı; *јанкесеџија* < yankesici; *јасакџија* < yasakçı; *јорганџија* < yorgancı; *кавалџија* < kavalcı; *кавгаџија* < kavgacı; *казанџија* < kazancı; *каикџија* < kaıkçı; *калаџија* < kalaycı; *калдрџија* < kaldırımcı; *калинџија* < kalyoncu; *калпакџија* < kalpakçı; *кантарџија* < kantarcı; *капиџија* < kapıcı; *карванџија* < kervancı; *катранџија* < katrancı; *кафеџија* < kahveci; *карванџија* < kervancı; *килимџија* < kilimci; *кираџија* < kiracı; *колџија* < kolcu; *комарџија* < kumarcı; *конакџија* < konakçı; *кондураџија* < kunduracı; *кујунџија* < kuyumcu; *леблебиџија* < leblebici; *мадемџија* < madenci; *мандраџија* < mandıracı; *меанџија* < meyhaneci; *мегданџија* < meydançı; *мирасџија* < mirasçı; *муштџија* < muştucu; *наланџија* < nalıncı; *небетџија* < nöbetçi; *нишанџија* < nişancı; *пазарџија* < pazarcı; *пајтонџија* < paytoncu; *памукџија* < pamukçu; *пеџтемалџија* < peştemalçı; *ракиџија* < rakıcı; *риџија* < ricacı; *рушветџија* < rüşvetçi; *саатџија* < saatçi; *салеџија* < salepçi; *салџија* < salcı; *самарџија* < semerci; *сапунџија* < sabuncu; *сеирџија* < seyirci; *серџија* < sergici; *симитџија* < simitçi; *таблаџија* < tavlacı; *тенекеџија* < tenekeci; *топтанџија* < toptancı; *топџија* < torçu; *турџија* < türkücü; *мутунџија* < tütüncü; *туфекџија* < tüfekçi; *кебаџија* < kebaççı; *кеманџија* < kemancı; *керемидџија* < kiremitçi; *керестеџија* < keresteci; *кумурџија* < kömürcü; *фајдеџија* < faydacı; *фенерџија* < fenerci; *фотографџија* < fotoğrafçı; *фурнаџија* < fırıncı; *чадорџија* < çadırcı; *чаламџија* < çalımcı; *чалгаџија* < çalgıcı; *чибукџија* < çubukçu; *чифџија* < çiftçi; *чорбаџи* < çorbacı; *чојаџија* < çuhacı; *џамџија* < çamcı; *џепџија* < serçi; *џакаџија* < şakacı; *џекерџија* < şekerci; *џкембеџија* < işkembeci.

Во речниците на македонскиот јазик ги ексцерпиравме следниве турцизми со суфиксот -ли: *аирлија* < (h)a(y)ırlı; *аклија* < (h)aklı; *аркалија* < arkalı; *атлија*, *атли* < atlı; *ашиклија* < âşıklı; *бадемлија* < bademli; *бајраклија* < bayraklı; *бакарлија* < bakırlı; *батаклија* < bataklı; *беџалија* < belâlı; *берикетлија* < bereketli; *бојалија* < boyalı; *бојлија* < boylu; *борчлија* < borçlu; *бурмалија* <

burmalı; *варакли* < varaklı; *гајлелија* < gaileli; *гајретлија* < gayretli; *гајманлија* < kaytanlı; *гарезлија* < garazlı; *дамарлија* < damarlı; *деликанлија* < delikanlı; *дертлија* < dertli; *дикатлија* < dikkatli; *ермиклија* < irmikli; *завалија* < zavallı; *заметлија* < za(h)metli; *зеирлија* < ze(h)irli; *исавлија* < i(n)safli; *јајлија* < yaylı; *јалдазлија* < yaldızlı; *јаралија* < yaralı; *јашлија* < yaşlı; *кабаатлија* < kaba(h)atlı; *кајмаклија* < kaymaklı; *калајлија* < kalaylı; *капаклија* < kapaklı; *карағозлија* < kara gözlü; *касметлија* < kısmetli; *катмерлија* < katmerli; *кубелија* < kubbeli; *куветлија* < kuvvetli; *кумашилија* < kumaşlı; *куришумлија* < kurşunlu; *кусурлија* < kusurlu; *лекелија* < lekeli; *лимонлија* < limonlu; *мајасолија* < mayasılı; *мастраfliја* < masraflı; *мераклија* < meraklı; *мермерлија* < mermerli; *мураќиплија* < mürekkepli; *назлија* < nazlı; *намузлија* < namuslu; *наутлија* < no(h)utlu; *ниетлија* < ni(y)etli; *нишанлија* < nişanlı; *османлија* < Osmanlı; *намуклија* < ramuklu; *паралија* < paralı; *пастрмалија* < pastırmalı; *перчинлија* < perçemli; *сабарли* < sabırlı; *саватлија* < savatlı; *салтанатлија* < saltanatlı; *севаплија* < sevarlı; *севдалија* < sevdalı; *седефлија* < sedefli; *синџирлија* < zincirli; *сојлија* < soylu; *срмалија* < sırmalı; *сунѓерлија* < süngerli; *табиетлија* < tabiatlı; *татлија* < tatlı; *ташаклија* < taşaklı; *ќарлија* < kârlı; *кефлија* < ke(yi)fli; *ферманлија* < fermanlı; *фиданбојлија* < fidan boyulu; *френгузлија* < frengili; *чарклија* < çarklı; *џамлија* < camlı; *џиљвелија* < cilveli; *џумбушлија* < cümbüşlü; *шербетлија* < şerbetli; *шеќерлија* < şekerli; *шкембелија* < (i)şkembeli *шубелија* < şür(h)eli и др.

Во речниците на македонскиот јазик се наоѓаат следниве турцизми со суфиксот -лак: *агалак* < ağalık; *азганлак* < azgınlık; *азлак* < a(ğ)ızlık; *ајлак* < aylık; *ајлазлак* < (h)aylazlık; *алвалак* < (h)elvalık; *амамлак* < (h)amamlık; *арамиллак* < (h)aramilik; *арѓатлак* < ırğatlık; *арчлак* < (h)arçlık; *аскерлак* < askerlik; *асмалак* < asmalık; *аџамиллак* < acemilik; *аџилак* < (h)acılık; *аишлак* < aş(ağ)ılık; *бабаитлак* < baba(yiğ)itlik; *бабалак* < babalık; *бавчалак* < bahçe(ci)lik; *бавчанџилак* < bahçıvanlık; *баздриѓанлак* < bezirgânlik; *бакаллак* < bakallık; *баксузлак* < bah(t)sızlık; *баишалак* < başkalık; *баишлак* < başlık; *беглик* < beylik; *берберлак* < berberlik; *беќарлак* < bekârlık; *бинлак* < binlik; *бирлик* < birlik; *болук* < bolluk; *гурбетлак* < gurbetlik; *дамазлак* < damızlık; *дембелак* < tembellik; *достлак* < dos(t)luk; *дубарлак* < dubar(acı)lık; *дулѓерлак* < dülgerlik; *душманлак* < düşmanlık; *ѓунделак* < gündelik; *ѓундук* < günlük; *едепсазлак* < edepsizlik; *ејлук* < iy(i)lik; *екимлак* < (h)ekimlik; *ергенлак* < ergenlik; *ешеклак* < eşeklik; *занаетлак* < zanaat(çı)lık; *јаваишлак* < yavaşlık; *јаглак* < yağlık; *јагмурлак* < yağmurluk; *јатаклак* < yataklık; *кадилак* < kadılık; *калабалак* < kalabalık; *каришилак* < karşılık; *качаклак* < kaçaklık; *колајлак* < kolaylık; *комишилак* < komşuluk; *кубурлак* < kuburluk; *кулук* < kulluk; *курназлак* < kurnazlık; *мајмунлак* < maymunluk; *мамурлак* < ma(h)murluk; *мезелак* < mezelik; *мудурлук* < müdürlük; *мурдарлак* < murdarlık; *мутесарифлик* < mutasarrıflık; *муштулук* < muştuluk; *овардалак* < (h)ovardalık; *ортаклак* < ortaklık; *пазарлак* < pazarlık; *пармаклак* < parmaklık; *пашалак* < paşalık; *пезевенклак* < pezevenklik; *пеливанлак* < pe(h)livanlık; *пишманлак* < pişmanlık; *раатлак* < ra(h)atlık; *резилак* < rezillik; *сајгилак* <

saygı(n)lık; *саманлак* < samanlık; *самсарлак* < simsarlık; *сарафлак* < sarraflık; *сарачлак* < saraçlık; *селамак* < selâmlık; *софралак* < sofralık; *спаилак* < s(i)pahilik; *терзилак* < terzilik; *терлик* < terlik; *угурсузлак* < uğursuzluk; *учкурлак* < uçkurluk; *фишеклак* < fişeklik; *фукаралак* < fukaralık; *фустанлак* < fistanlık; *харемлак* < (h)aremlık; *џигаралак* < sigaralık; *чапканлак* < çapkınlık; *џираклак* < çıraklık; *џорбалак* < çorbalık; *џуруклак* < çürüklük; *џамлак* < camlık; *џеретлак* < şirretlik и др.

Во македонскиот јазик само турските суфикси -џи/-џи, -ли и -лак успеале да се одделат од лексичките заемки, да се осамостојат и да добијат зборообразувачка функција во македонскиот јазик. Во македонскиот јазик кај следниве лексеми се забележува осамостојување на суфиксот -џи/-џи: *автобусџија*, *автомобилџија*, *баскетџија*, *бифеџија*, *борбаџија*, *вагонџија*, *варџија*, *велосипедџија*, *вересиџија*, *викендџија*, *винарџија*, *водоводџија*, *вреваџија*, *врскаџија*, *џаџаџија*, *големџија*, *готованџија*, *двојкаџија*, *евтинџија*, *џенкарџија*, *камионџија*, *кашкавалџија*, *клучарџија*, *компирџија*, *компјутерџија*, *костенџија*, *критикаџија*, *крџмаџија*, *лакомџија*, *ламбаџија*, *ловџија*, *љубовџија*, *малтерџија*, *млекаџија*, *моторџија*, *паркетџија*, *пеналџија*, *песнаџија*, *пиштолџија*, *планџија*, *пљачкаџија*, *подрумџија*, *поштаџија*, *прпаџија*, *рачунџија*, *рџмбаџија*, *самофалбаџија*, *семинарџија*, *скапџија*, *скараџија*, *сладолетџија*, *смеаџија*, *сметкаџија*, *струјаџија*, *тапанџија*, *театарџија*, *телефонџија*, *фалбаџија*; *финтаџија*, *фудбалџија*, *хонорарџија*, *џегаџија*, *џемаџија*, *џетаџија*, *џеширџија* и сл. Суфиксот -ли се осамостојува и по пат на аналогија се додава на следниве лексеми во македонскиот јазик: *банкалија*, *бисерлија*, *варлија*, *веселија*, *ветерлија*, *восоклија*, *вошлија*, *врнежлија*, *гојазлија*, *дождлија*, *заблија*, *зарлија*, *зборлија*, *зимурлија*, *свезделија*, *имашилија*, *имотлија*, *институтлија*, *каменлија*, *куражлија*, *милозлија*, *молчелија*, *мрзлија*, *мустаклија*, *неработлија*, *несреќалија*, *оревлија*, *паметлија*, *пегајлија*, *песмалија*, *песоклија*, *пубертетлија*, *работлија*, *режимлија*, *срамежлија*, *среќлија*, *трпежлија*, *универзитетлија*, *факултетлија* и сл. Суфиксот -лак се осамостојува и гради нови лексеми по турски модели во македонскиот јазик кај следниве примери: *асистентлак*, *безобразлук*, *беснотилак*, *богатлак*, *винарлак*, *војниклак*, *гадотилак*, *гнасотилак*, *говедарлак*, *големлок*, *големиштилак*, *граѓаништилак*, *грдотилак*, *грнчарлак*, *грозотилак*, *деверлак*, *домазетлак*, *домаќинлак*, *сидарлак*, *инџинерлак*, *јунакллак*, *јунаштилок*, *коџкарлак*, *кукавичлак*, *лакомиштилак*, *лошотилак*, *магарштилак*, *мајсторлак*, *манџуплак*, *мрзотилак*, *мудроштилак*, *недомаќинлак*, *немаштилак*, *овчарлак*, *писарлак*, *писателлак*, *питачлак*, *победилак*, *погаништилак*, *проклетилак*, *рибарлак*, *сипаничарлак*, *слепотилак*, *срамотилак*, *сравотилак*, *стројниклак*, *трговилак*, *џовештилак*, *џепарлак*, *џмекарлак* и др.

3.2. Внесување неменливи и интензивирани придавки

Под влијание на турскиот јазик во македонскиот јазик се јавуваат неменливи придавки. Пр. *азар* < hazır, *азган* < azgın, *бетер* < beter, *далган* <

dalgın, maze < taze, чупук < çürük, каба < kaba, сербес < serbest и др. Овие неменливи придавки од турско потекло и неменливи македонски придавки според турски модели се јавуваат како резултат на несогласувањето на турските морфолошки елементи во придавките во поглед на род и број кои се карактеристична морфолошка црта на македонските придавки. Најголемиот дел од овие неменливи придавки се употребуваат во иста форма за сите родови, односно машки, женски и среден род, и за двата броја, односно еднина и множина. Пр. *саглам маж, саглам жена, саглам дете, саглам мажи, саглам жени, саглам деца* и сл.

Паралелно со овие неменливи придавки кои се карактеристика за турските заемки, во македонскиот јазик се користеле и македонски придавки менливи по род. Неадаптилноста на турските придавки по род, секако, придонела нивната употреба да остане ограничена и да не навлезат длабоко во структурата на граматичкиот систем на македонскиот јазик.

Денес во македонскиот јазик има многу неменливи придавки од турско потекло кои токму поради својата неменливост не се покажале функционални во современиот македонски јазик и со текот на времето добиле сè понагласена емотивна обоеност, стилска функција и ограничена употреба. Нивната употреба својата најубава експресивност ја достигнува во јазикот на македонската народна поезија. Според Оливера Јашар-Настева: „Некои од овие придавки се употребувале толку често што во јазикот на народната поезија станале постојани епитети“.³ Пр. *сабја колаклија, сачми драмлии, коса срмалија, веѓи гајтанлии, очи бадемлии, уста шеќерлија, грло шербетлија, става биналлија* и др.

Во турскиот јазик како турски заемки навлегле и придавки со интензивирани значење, таканаречени апсолутни суперлативи (*pekıştirme sıfatları*). Пр. *бамбашка, безбели, дибидуз* и др. Овој суперлативен облик на придавките од турско потекло, исто така, поради својата неменливост по род не фатил длабоки корења во современиот македонски јазик. Паралелната употреба на македонските придавки со *преубав, прекрасен, многу, сосем* доминирала во однос на турските придавки со интензивирани значење. Нивната употреба во мал обем сè уште може да се сретне во народните говори.

3.3. Диференцирање на минато определено време: Влијанието на турскиот јазик во поглед на глаголите во македонскиот јазик се забележува на специфичен начин. Исто како што множинскиот и присвојниот суфикс се примале заедно со турските заемки, така и глаголските суфикси за време навлегувале во целосна форма со зборовите. Во македонскиот јазик се навлезени бројни глаголи образувани со турскиот суфикс -ди/-ти (-dı, -dî, -du, -dû, -tı, -tî, -tu, -tû) за минато определено време (*belirli geçmiş zaman*).

³ Оливера Јашар-Настева, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје, Институт за македонски јазик 2001, 110.

Турските глаголки суфикси само во неколку примери успеале да се осамостојат и самите да образуваат глаголи во македонскиот јазик (пр. *јурушмиса*). Нивното влијание најсилно и најдиректно се одразува во прецизирањето и во утврдувањето на значењето на минато определено време (кога лицето што зборува било сведок на дејството за кое зборува) и негово разликување од минато неопределено време (кога лицето што зборува не било сведок на дејството за коешто зборува, туку за него слушало или дознало од друго лице). Ова, пак, довело до диференцирање меѓу директно соопштеното и прекажаното што се развило и се утврдило во македонските и во другите балкански јазици (албанскиот и бугарскиот) под влијание на турскиот јазик.

Изворната варијанта -ди/-ти се адаптирала со поврзување со грчкиот суфикс -са при што се добил хибридниот суфикс -диса/-тиса за изразување минато определено свршено време. Како резултат на овој процес во македонскиот јазик се сретнуваат следниве глаголи што изразуваат минато определено свршено време: *аздиса* (ce) < azdı; *аишладиса* (ce) < aş(ı)ladı; *бајалдиса* < bayıldı; *бакардиса* < bakır(laş)tı; *бактиса* (ce) < baktı; *батмрдиса* < batırdı; *баишладиса* < ba(ğ)ısladı; *бендиса* (ce) < beğendi; *битиса* (ce) < bitti; *боздиса*, ce < bozdu; *бојадиса* (ce) < boyadı; *далдиса*, ce < daldı; *дандиса* < da(da)ndı; *дујдиса* (ce) < duydu; *кабардиса* < kabardı; *каврадиса* < kıvradı; *каздиса* (ce) < kızdı; *кајдиса* < kıydı; *кандардиса* < kandırdı; *кандиса* (ce) < kandı; *капладиса* < kapladı; *каскандиса* < kiskandı; *кондиса* (ce) < konu; *коптиса* < koptu; *курдиса* (ce) < kurdu; *лекедиса* < leke(len)di; *назландиса* < nazlandı; *нишандиса* < nişan(lan)dı; *раатиса* (ce) < ra(h)at(la)dı; *сајдиса* < saydı; *сакалдиса* < sıkıldı; *салдиса* < saldı; *сардиса* < sardı; *саитиса* < şaştı; *сиктердиса* < siktirdi; *кефледиса* (ce) < ke(yi)fle(n)di; *ујдиса* (ce) < uydu; *чактиса* (ce) < çaktı; *чалдиса* (ce) < çaldı; *чурудиса* < çürüdü; *шаишардиса* (ce) < şaşırdı; *шаитиса* (ce) < şaştı и др.

Изворната варијанта -ди/-ти се адаптирала со поврзување со грчкиот суфикс -са и со словенскиот суфикс -ува или со грчкиот суфикс -са и словенскиот суфикс -ва при што се добиле хибридниот суфикс -дисува и -дисава за изразување минато определено несвршено време. Како резултат на овој процес во македонскиот јазик се сретнуваат следниве глаголи што изразуваат минато определено несвршено време: *аздисува* < azdı; *аишладисува* < aş(ı)ladı; *бајалдисува* < bayıldı; *бактисува* (ce) < baktı; *баишладисува* < ba(ğ)ısladı; *бендисува* (ce) < be(ğe)ndi; *битисува* (ce) < bitti; *боздисува* (ce) < bozdu; *бојадисува* (ce) < boyadı; *далдисува* < daldı; *дандисува* < da(da)ndı; *дујдисува* (ce) < duydu; *еглендисува* < eğlendi; *кабардисува* < kabardı; *каврадисува* < kıvradı; *казандисува* < kazandı; *каздисува* < kızdı; *кајдисува* < kıydı; *кандардисува* < kandırdı; *кандисува* (ce) < kandı; *капладисува* < kapladı; *каскандисува* < kiskandı; *курдисува* (ce) < kurdu; *лекедисува* < lekelendi; *назландисува* < nazlandı; *нишандисува* < nişan(lan)dı; *раатисува* < ra(h)at(la)dı; *сајдисува* < saydı; *сакалдисува* (ce) < sıkıldı; *салдисува* < saldı; *сардисува* < sardı; *саитисува* (ce) < şaştı; *сиктердисува* < siktirdi; *ујдисава*, *ујдисува* (ce) < uydu; *чактисува* (ce) <

çaktı; *чалдисува* (*ce*) < çaldı; *чурудисува* < çürüdü; *шашардисува* (*ce*) < şaşırdı; *шаитисува* (*ce*) < şaştı и др.

4. Влијанието на турскиот јазик врз лексичкиот систем на македонскиот јазик

Лексичкиот состав на секој јазик во себе содржи лексички заемки од јазиците со кои директно или индиректно доаѓал во допир. Во лингвистиката е општопознато дека од еден во друг јазик најбрзо навлегуваат, најдобро се утврдуваат и најтешко исчезнуваат лексичките заемки. Исто така, лексичките заемки прво навлегуваат во народните говори, а кога добро ќе се усвојат и ќе се утврдат, навлегуваат и во пишаниот јазик. Од ова не се исклучок ни турските лексички заемки во македонскиот јазик. Во македонскиот јазик најголеми траги има од влијанието на лексичкиот систем на турскиот јазик.

Турските лексички заемки во македонските народни говори почнале интензивно да навлегуваат по освојувањето на Балканскиот Полуостров од страна на Османлиите кога македонските Словени дошле во директен контакт со османлиската војска и администрација и со турското население. Македонските Словени пред доаѓањето на Османлиите биле во допир со турските племиња кои ги испраќале како извидници пред своите организирани походи за да им бидат поддршка. Но, сепак, тие влијанија се многу ограничени за разлика од влијанието на Османлиите. Турските елементи прво навлегле во народните говори, а откако се присвоиле и се адаптирале, и си го утврдиле своето место, почнале да навлегуваат и во пишаниот јазик. Турските лексички заемки во пишаните текстови (разни записи, белешки, натписи) од 15 и 16 век се јавуваат релативно ретко, во 17 век сè повеќе се зголемува нивниот број, а во 18 век се употребуваат во разни поуки, житија, зборници и преводи на дамаскини, а во 19 век ја достигнуваат својата кулминација. Но кон крајот на 19 век влијанието на турскиот јазик врз лексичкиот состав на македонскиот јазик почнува да слабее, посебно во периодот на преродбата кога предност им се давала на домашните зборови од словенско потекло. Но, се разбира, како што не бил кус патот на навлегување на турцизмите во македонските народни говори, исто така не било возможно да биде кус патот на нивната намалена примена или исчезнување. Со слабеењето и пропаѓањето на Османлиската Империја, со повлекувањето на османлиската администрација, војска и правосудството, автоматски исчезнале сите турцизми што биле поврзани со османлиското управување, но опстанале оние лексички заемки што биле поврзани со секојдневниот живот и во голем дел немале своја замена. Пр. *шекер, кафе, чај, бибер, лимонтуз, зејтин, сусам, пекмез* (прехранбени производи); *магданос, спанаќ, марула, нане, патлиџан* (зеленчук); *бадем, леблебија, кајсија, мушмула, портокал, бостан* (овошје); *ѓеврек, пита, бурек, симит-погача, чорба, манџа, мезе, сарма, турли-тава, туришија, попара, каша, јуфка, тарана, салата, пивтија, пача, кајмак; суџук, бубрег, џигер, чкембе, кебан, таратур* (разновидни солени специјалитети); *локум, баклава, араванија,*

кадаиф, *гурабиш*, *алва*, *локум* и *сутлијаш* (разновидни благи специјалитети); *јогурт*, *боза*, *салеп* и *ракџа* (разновидни пијалаци); *ѓезве*, *филџан*, *тава*, *тенџере*, *капак*, *тенџија*, *рендe*, *аван*, *кофа*, *леѓен*, *кибрит*, *памук*, *пешикир*, *торба* (предмети од домаќинството) и сл.

Лексички заемки од турско потекло може да најдеме уште во првиот печатен македонски текст, во речникот „Четиријазичникот“ (грчки, албански, влашки и македонски) на Данаил Москополецот (прво издание 1794, второ издание 1802), во „Речникот от четири јазика“ (македонски, албански, турски, грчки) (1873) од Ѓорѓи М. Пулевски, во книгите на Јоаким Крчовски и на Кирил Пејчиновиќ, во учебниците на Партенија Зографски и на Кузман Шапкарев, во делата на Ѓорѓи Пулевски, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Мисирков, Васил Иљоски, Антон Панов, Ристо Крле, Коста Рацин, Коле Неделковски, коишто го употребувале македонскиот народен јазик во творењето и притоа практично влијаеле на оформувањето на македонскиот литературен јазик. Но, турцизми има и во современите литературни дела напишани по стандардизацијата на македонскиот јазик, во литературните преводи и во дневниот печат кои се реализираат на нормиран литературен македонски јазик.

Во современите толковни речници на македонскиот јазик се внесени бројни турцизми (зборови од турско потекло и зборови од ориентално потекло навлезени со посредство на турскиот јазик) кои говорителот на македонскиот јазик ги чувствува блиски, им го знае значењето и ги користи во секојдневната комуникација: *абдал* < aptal; *абдест* < abdest; *абер* < haber; *абраш* < abraş; *ава* < hava; *аван* < havan; *авлија* < avlu; *ада* < ada; *адет* < adet; *аждер* < ejderha; *азган* < azgın; *аур* < hayır; *ајва* < ayva; *ајван* < hayvan; *ајгур* < aygır; *ајде* < haydi; *ајдук* < haydut; *ајлаз* < haylaz; *ак* < hak; *акал* < akıl; *акмак* < ahmak; *акрен* < akrep; *акчија* < aşçı; *акшам* < akşam; *алал* < helal; *алат* < alet; *алаца* < alaca; *алашвереш* < alışveriş; *алва* < helva; *алев* < alev; *алтан* < altın; *алчак* < alçak; *ама* < ama; *амал* < hamal; *амам* < hamam; *аман* < aman; *аманет* < emanet; *амбар* < ambar; *амбер* < amber; *амин* < amin; *ан* < han; *анама* < hanım; *антерија* < entari; *анџак* < ancak; *анџар* < hançer; *апансиз* < apansız; *апс* < hapıs; *араба* < araba; *арам* < haram; *арамија* < harami; *арач* < haraç; *аргат* < ırgat; *ардал* < hardal; *арем* < harem; *арка* < arka; *армаган* < armağan; *арман* < harman; *арпа* < arpa; *арпаџик* < arpacık; *арсиз* < arsız; *арслан* < arslan; *арч* < harç; *аршин* < arşın; *аскер* < asker; *асли* < aslı; *асма* < asma; *астар* < astar; *астма* < astım; *астрет* < hasret; *асура* < hasır; *ат* < at; *атер* < hatır; *аферим* < aferin; *афион* < afyon; *ахмак* < ahmak; *ахчија* < ahçı; *ачик* < açık; *аџаба* < acaba; *аџи* < hacı; *ашик* < aşık; *ашлак* < aşlık; *ашилама* < aşılama; *баеги* < bayağı; *бабаит* < babayığıt; *бабаџан* < babacan; *бавча* < bahçe; *бадем* < badem; *бадијала* < bedava; *базар* < pazar; *баур* < bayır; *бајат* < bayat; *бајрак* < bayrak; *бајрактар* < bayraktar; *бајрам* < bayram; *бакал*, *бакалин* < bakkal; *бакар* < bakır; *бакла* < bakla; *баклава* < baklava; *баксуз* < bahtsız; *бакишиш* < bahşiş; *балабан* < balaban; *балган* < balgam; *балдаска* < baldız; *балкан* < balkan; *балкон* < balkon; *балсам* < balsam; *балтија* < balta; *бамбашка* < bambaşka; *бамја* < bamya;

барабар < beraber; *барака* < baraka; *бардак* < bardak; *барем* < bari; *барут* < barut; *басамак* < basamak; *басма* < basma; *бастун* < baston; *батак* < batac; *баџа* < bacac; *баџак* < bacak; *баџанак* < bacanak; *баи* < baş; *башибозук* < başıbozuk; *башка* < başka; *бебе* < bebek; *безистен* < bedesten; *бекриџа* < bekri; *белезика* < bilezik; *белки* < belki; *беља* < bela; *бенка* < ben, benek; *бербат* < berbat; *бербер* < berber; *берикет* < bereket; *бетер* < beter; *бекар* < bekar; *билмез* < bilmez; *биљбиљ* < bülbül; *бичак* < bıçak; *бичкиџа* < bıçkı; *бовча* < bohça; *боза* < boza; *боја* < boya; *борч* < borç; *бостан* < bostan; *бои* < boş; *бубрег* < böbrek; *будала* < budala; *буџрум* < buyurun; *бунар* < pınar; *бунгур* < bulgur; *бургџа* < burgu; *бурек* < börek; *вакаф* < vakıf; *верџиџа* < vergi; *вересиџа* < veresiye; *вишина* < vişne; *гајда* < gayda; *гајле* < gaile; *гајрет* < gayret; *гајтан* < kaytan; *галиба* < galiba; *гемџа* < gemi; *гурабиџа* < kurabiye; *гурбет* < gurbet; *давиџа* < dava; *далавера* < dalavere; *далак* < dalak; *далга* < dalga; *далџан* < dalyan; *дамар* < damar; *дамга* < damga; *дамла* < damla; *дарбука* < darbuka; *дармар* < tarumar; *дембел* < tembel; *демек* < demek; *дереџе* < derece; *дефтер* < defter; *дибек* < dibek; *дикат* < dikkat; *дирек* < direk; *доган* < doğan; *дограма* < doğrama; *долар* < dolar; *домат* < domates; *дубара* < dubara; *дудинка* < dut; *дудук* < düdük; *дустабан* < düztaban; *дукан* < dükkân; *душек* < döşek; *душман* < düşman; *ѓеврек* < gevrek; *ѓезве* < cezve; *ѓердан* < gerdan; *ѓерѓеѓ* < gergef; *ѓон* < gön; *ѓубре* < gübre; *ѓул* < gül; *ѓурултиџа* < gürlütü; *ѓутуре* < götürü; *есан* < hesap; *елек* < yelek; *елмаз* < elmas; *ептен* < hepten; *ербар* < erbar; *ергеле* < hergele; *ерген* < ergen; *еснаф* < esnaf; *занает* < zanaat; *зандана* < zindan; *зарзават* < zerzevat; *зиџан* < ziyan; *зорт* < zort; *зулум* < zulüm; *зумбул* < sümbül; *зурла* < zurna; *измет* < hizmet; *иле*, *илџе* < hile; *илџач* < ilaç; *инает* < inat; *ишарет* < işaret; *јабана* < yaban; *јаваиш* < yavaş; *јака* < yaka; *јасмин* < yasemin; *јастак* < yastık; *јоѓурт* < yoğurt; *јок* < yok; *јонџа* < yonca; *јорган* < yorgan; *јуфка* < yufka; *кабаџет* < kabahat; *кавал* < kaval; *кавга* < kavga; *кадаиџ* < kadâyıf; *кадиџе* < kadife; *казан* < kazan; *каик* < kayık; *каиш* < kayış; *кајмак* < kaymak; *кајсиџа* < kayısı; *калабалак* < kalabalık; *калај* < kalay; *калап* < kalıp; *калдрма* < kaldırım; *кале* < kale; *калџа* < kalfa; *камиш* < kamçı; *кана* < kına; *кантар* < kantar; *капак* < karak; *капиџа* < kapı; *каранџил* < karanfil; *карван* < kervan; *кардаиш* < kardeş; *карпуз* < karpuz; *карши* < karşı; *касаба* < kasaba; *касан* < kasar; *касмет* < kısmet; *кат* < kat; *катил* < katil; *катип* < katip; *катран* < katran; *кафе* < kahve; *кафеана* < kahvehane; *кафез* < kafes; *качамак* < kaçamak; *кашкавал* < kaşar; *кејџ* < keyif; *керамика* < seramik; *кибрит* < kibrit; *килер* < kiler; *килим* < kilim; *кириџа* < kira; *китаб* < kitap; *кодод* < kodoş; *колан* < kolan; *колиба* < kulübe; *комар* < kumar; *комиџиџа* < komşu; *корук* < koruk; *костен* < kestone; *курбан* < kurban; *курназ* < kurnaz; *курушум* < kurşun; *кусур* < kusur; *лале* < lale; *леблебиџа* < leblebi; *леѓен* < leğen; *лезет* < lezzet; *локум* < lokum; *луле* < lüle; *маало* < mahalle; *магданос* < maydanoz; *маја* < maya; *мајмун* < maymun; *макара* < makara; *марифет* < marifet; *мастраџ* < masraf; *маџун* < macun; *маиша* < maşa; *маишала* < maşallah; *меана* < meyhane; *мевлем* < merhem; *мегдан* < meydan; *медреса* < medrese; *меџе* < meze; *мерак* < merak; *мермер* < mermer; *мираз* < miras; *муабет* < muhabbet; *мужде* < müjde; *мусака* < musakka; *мушама* < muşamba; *муштериџа* < müşteri; *налан* <

nalın; *налбат* < nalbant; *намќор* < nankör; *нане* < nane; *наут* < nohut; *ниет* < niyet; *нишан* < nişan; *нишесте* < nişasta; *одаја* < oda; *орман* < orman; *ортак* < ortak; *оџа* < hoca; *оџак* < ocak; *памук* < pamuk; *пазар* < pazar; *пармак* < parmak; *пача* < paça; *пекмез* < pekmez; *пембе* < pembe; *перде* < perde; *пешикир* < peşkir; *пита* < pide; *пишман* < pişman; *погача* < poğaç; *портокал* < portakal; *раат* < rahat; *раванија* < revani; *ракија* < rakı; *рафт* < raf; *резил* < rezil; *ренде* < rende; *саат* < saat; *сабајле* < sabah; *саглам* < sağlam; *сакат* < sakat; *саксија* < saksı; *салеп* < sahlep; *самар* < semer; *сандак* < sandık; *сапун* < sabun; *сарма* < sarma; *севда* < sevdâ; *седеф* < sedef; *сеур* < seyir; *сефте* < siftah; *симит* < simit; *синџир* < zincir; *сурун* < şurup; *сој* < soy; *сокак* < sokak; *софа* < sofa; *софра* < sofrâ; *срма* < sırma; *сурат* < surat; *сурија* < sürü; *сусам* < susam; *суџук* < sucuk; *табан* < taban; *табиет* < tabiat; *тава* < tava; *таван* < tavan; *тазе* < taze; *тапија* < tapu; *тарана* < tarhana; *тенџере* < tencere; *тенџија* < tepsi; *тереџија* < terazi; *тонтан* < toptan; *торба* < torba; *тулумба* < tulumba tatlısı; *туруџија* < turşu; *тутун* < tütün; *кар* < kar; *катип* < katip; *кеуџ* < keyif; *кемер* < kemer; *кесе* < kese; *кор* < kör; *котек* < kötek; *кофте* < köfte; *коше* < köşe; *кумур* < kömür; *кутук* < kütük; *ујдурма* < uydurma; *урма* < hurma; *усул* < usul; *учкур* < uçkur; *фајде* < fayda; *филџан* < fincan; *фитил* < fitil; *фишек* < fişek; *фукара* < fukara; *чадор* < çadır; *чаир* < çayır; *чај* < çay; *чакал* < çakal; *чалам* < çalım; *чалџија* < çalgı; *чанта* < çanta; *чардак* < çardak; *чаре* < çare; *чаршаф* < çarşaf; *чариџија* < çarşı; *чеиз* < çeşiz; *чекич* < çekiç; *ченгел* < çengel; *черга* < çerge; *чешит* < çeşit; *чешма* < çeşme; *чивија* < çivi; *чизма* < çizme; *чинар* < çınar; *чирак* < çırak; *чоран* < çorap; *чорба* < çorba; *џабе* < caba; *џаде* < cadde; *џам* < cam; *џамбаз* < cambaz; *џамија* < cami; *џеб* < cep; *џезве* < cezve; *џелат* < cellat; *џенем* < cehennem; *џенет* < cennet; *џигер* < ciğer; *џумбуш* < cümbüş; *џуџе* < cüce; *шал* < şal; *шалвари* < şalvar; *шамар* < şamar; *шашкан* < şaşkın; *шејтан* < şeytan; *шербет* < şerbet; *шекер* < şeker; *шира* < şıra; *шише* < şişe и др.

Во стандардизираниот лексички фонд кој се применува во официјалното општење и во писмениот јазик, турцизмите во поглед на временската оска, главно, може да бидат:

а. *Неутрална лексика*, која е надвременска, неврзана за кое било време. Пр. *бозаџија* < bozacı; *зурлаџија* < zurnacı; *кавалџија* < kavalcı; *кафеџија* < kahveci; *кираџија* < kiracı; *пазарџија* < pazarcı; *тутунџија* < tütünçü; *бурекџија* < börekçi; *занаџија* < zanaatçı; *симитџија* < simitçi; *кебанџија* < kebarcı и др.

б. *Архаизми*, кои се употребувале во минатото, а денес место нив се применуваат современи зборови. Пр. *безистенџија*/дуќанџија; *доганџија*/соколар; *капиџија*/вратар; *мадемџија*/рудар; *саџија*/поштар; *унерџија*/вешт; *бичакџија*/ножар; *ѓумрукџија*/цариник, *небетџија*/чувар, *стражар*; *туфекџија*/пушкар, *оружар* и др.

в. *Историзми*, кои изразуваат територијална поделба или организација, институции, функции на лица, појави и предмети што се надминале со промената на општествениот поредок или со осовременувањето на животот. Пр. *акинџија* < akıncı, *верџија* < vergici, *дервенџија* < derbentçi, *ешкинџија* <

eşkinçî, *хараџчија* < harağçî, *гедиклија* < gedikli, *валилак* < valilik, *беглак* < beylik, *везирлак* < vezirlik, *кадилак* < kadılık, *пашалак* < paşalık, *спаилак* < sipahilik и др.

Всушност, лексичките заемки од турско потекло кои си го утврдиле своето место во стандардниот македонски јазик освен што му даваат колорит на македонскиот јазик, важно е да споменеме дека, главно, се турцизми што се присутни во јазиците на балканскиот јазичен сојуз (македонски, бугарски, аромански, меглено-влашки, романски, грчки, албански, српски, турски). Затоа Ранко Бугарски, кога го разгледува балканскиот јазичен сојуз од ареален аспект, истакнува дека: „Овие турцизми ги приближуваат тие јазици и покрај нивната разновидност и овозможуваат културно разбирање меѓу нивните говорители.“⁴

5. Заклучок

Во текот на петвековното влијание на турскиот јазик врз македонскиот јазик, се забележани влијанија, пред сè, во областа на фонетиката, морфологијата и лексикологијата чии траги се забележуваат и денес преку разновидни елементи.

Турското влијание врз фонетскиот систем на македонскиот јазик е најголемо во поглед на одржувањето и на утврдувањето на одделни фонеме во фаза на исчезнување (/x/, /л'/, /ǎ/), палатализацијата на определени фонеме (/к/, /г/, /л/) и внесувањето нови фонеме (/ц/, /ф/).

Влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик се гледа особено во поглед на внесување нови суфикси, внесување неменливи и интензивирани придавки и диференцирање на минато определено време.

Денес се најпрепознатливи лексичките влијанија во кои се испреплетуваат фонетските и морфолошките влијанија. Во македонскиот јазик лексемите од турско потекло во изворната форма се застапени во многу мал број примери (пр. *сокак* < sokak; *ортак* < ortak; *кајмак* < kaymak). Во стандардниот македонски јазик тие се фонетски (пр. *берикет* < bereket; *алат* < alet; *костен* < kestone; *гурбетлак* < gurbetlik) или морфолошки адаптирани (пр. *авлија* < avlu; *џамија* < cami; *муштерија* < müşteri), што овозможува да бидат блиски и приемливи за македонскиот говорител, но и го обезбедува нивниот опстанок.

Во македонскиот јазик освен прости (пр. *алва* < helva) и сложени турцизми (пр. *бинбашија* < binbaşı), се навлезени и изведени лексички заемки чиј број е најголем (пр. *ергенлак* < ergenlik; *јабанџија* < yabanci; *касметлија* < kismetli). Кај изведените лексички заемки се забележуваат разновидни турски суфикси кои се јавуваат со различен степен на фреквенција и моќ на осамостојување. Нашите истражувања покажаа дека само оние турски суфикси кои се навлезени со голем број турцизми овозможиле осамостојување на суфиксот. Во македонскиот јазик најмногу се навлезени лексички заемки со

⁴ Ранко Бугарски, *Јазици*. Скопје, ЕИН-СОФ 2001, 118.

Наше мислење е дека во натамошниот развој на македонскиот јазик ќе се зголеμουва стилската функција на турските лексички заемки.

Сите овие турски елементи во македонскиот јазик што од минатото до денес се рефлектирале на фонетско, на морфолошко и на лексичко ниво претставуваат јазична и културна нишка меѓу турскиот и македонскиот јазик.

TURKISH ELEMENTS IN MACEDONIAN LANGUAGE AS A LINGUAL AND CULTURAL THREAD BETWEEN TURKISH AND MACEDONIAN LANGUAGE

The influence on the Turkish language on the Macedonian can be traced from the 16 century, when in the translations were included elements from the Macedonian vernacular, till now, in conditions of successfully completed standardization of the Macedonian language.

The Turkish language also influenced Macedonian phonetics, morphology and lexicology. The Turkish influence on the Macedonian phonetic system is mostly felt in the following areas: sustaining and affirmation of phonemes in the process of disappearing, palatalization of certain phonemes and introduction of new phonemes. The influence of the Turkish on the morphological system of the Macedonian language is particularly evident in the following areas: introduction of new suffixes, unchangeable and intensified adjectives and differentiation of past simple and progressive. The influence of the Turkish on the lexicological system of the Macedonian could be felt in every area, but only those lexical borrowings that were connected with everyday experiences and which did not have an equivalent. These Turkish elements in Macedonian language represents a bridge which links the Turkish and the Macedonian language and culture.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бугарски, Р., 2001, *Јазичи*. Скопје: ЕИН-СОФ.
- Димитровски, Т., Корубин, Б., Стаматоски, Т., 1986, *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска книга.
- Конески, Бл., 1967, *За македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Бл., 1986, *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Бл., 1987, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, Бл., 2001, *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Леонтиќ, М., 2009, *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија*. (необјавена докторска дисертација). Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Филолошки

факултет „Блаже Конески“.

Митева, Д., 2003, *Современ толковен речник на македонскиот јазик* Том 2. Скопје.

Мургоски, З., *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2005.

Настева, Ј. О., 2001, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Настева, Ј. О., 1987, *Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија*. Скопје: МАНУ.

Толковен речник на македонскиот јазик. Том 1, 2, 3, 4, 5, 6. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003-2014.